

Приказкотерапията в интеркултурната комуникация

Калина Йочева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Имейл: yocheva@gmail.com

Абстракт: В статията се разглеждат особеностите на комуникативната структура на приказката, които са актуални с оглед целите на приказкотерапията. В контекста на интеркултурната комуникация приказкотерапията разчита на универсалните елементи в структурата на приказката – герои, функции, ситуации, формули за начало и край и др., които са актуални за приказните варианти в различните етнокултурни групи. Наличието на комуникативни модели създава устойчиви схеми на комуникация, които могат да се използват ефективно за улесняване на комуникацията между лица от различни етнически общности.

Ключови думи: приказка, приказкотерапия, интеркултурна комуникация, комуникативна структура, метафора

Fairytales Therapy in the Intercultural Communication

Kalina Yocheva

Konstantin Preslavsky University of Shumen

E-mail: yocheva@gmail.com

Abstract: The paper examines the features of the communication structure of the fairytale in line with the aims of the fairytale therapy. The fairytale therapy in the context of the intercultural communication is based on the universal elements of the fairytale – characters, functions, situations, start and end point formulas, etc. which are relevant to the fairytale variations among different ethno-cultural groups. The presence of communication structures creates stable communication models, which can be used effectively for improving the communication between people from different ethnic communities.

Keywords: fairytale, fairytale therapy, intercultural communication, communicative structure, metaphor

Уводни думи

В статията се въвеждат накратко понятията „приказкотерапия“ и „интеркултурна комуникация“. Целта е не да се обхванат в дълбочина тези понятия, а да се установят терминологичните им измерения и да се очертаят потенциални възможности да прилагане на приказкотерапията при реализиране на ситуации, в които интеркултурната комуникация се проявява на различни равнища.

Приказкотерапията, оценявана и възприемана като съвременен подход за решаване на личностни и междуличностни проблеми, съдържа в себе си възможност за оптимизиране на интеркултурната комуникация. В случая не се визират всички видове приказкотерапия, а този вариант, който в концепцията на Игор Вачков се определя като *интегративна приказкотерапия*. [1] Именно този подход се възприема като съответстващ на целите на интеркултурната комуникация и той може да е приложим в процеса на взаимодействие между културно различни индивиди.

Според Янка Тоцева понятията „интеркултурна комуникация”, „интеркултурно общуване” и „интеркултурен диалог”, които често се използват като синоними, могат да „се осмислят като обмен на вербална и невербална информация, знания, опит и емоционални преживявания, основаващите се на приемане на другостта, признаване на правото ѝ на съществуване, съпътствано от уважение към нея, между участници в комуникативния акт, принадлежащи към различни култури, но не винаги говорещи различни езици“. [2] В статията се изхожда от разбирането, че „всяка комуникация, която включва перцепция и взаимно обогатяваща интеракция между участници, които принадлежат към различни култури, може да се разглежда като интеркултурна.“

Комуникативна структура на приказката

Приказката, базирана на мита като нейна по-стара основа, се свързва с гледната точка на общността, като от древни времена служи за предаване на родов опит, дефиниране на „своето“ чрез образи и събития, определяне на собственото родово пространство и разграничаването му от „чуждото“. В същото време приказките в различните общности съдържат универсални елементи, основаващи се на (и основаващи) ключови нравствени характеристики, валидни за човека и като индивидуалност, и като част от обществото.

Съществуващата в рамките на древната общност колективна памет, която е тясно свързана със специфичното мислене на архаичния човек, определя живота като последователност от повторения. Според Мирча Елиаде в света на някогашния човек нищо не се случва за пръв път, всяко нещо е повторение на друго, вече познато, т.е. „архаичният човек не познава действие, което да не е било установено и преживяно от някой друг, който друг обаче не е човек. [3] Всичко, което човек прави, е *било вече правено*. Животът му е непрекъснато повторение на жестове, осветени в откриването им от други.” Това дава основание на автора да определи колективната памет като „безисторична”, тъй като независимо от получената информация и от нейните източници, „споменът за историческите събития се променя, след като минат две или три столетия, така, че те да влязат в шаблона на древното мислене, което не може да възприеме *индивидуалното* и запазва само свързаното с *образеца*.”

Мирча Елиаде обръща внимание на някои особености в древната общност, намерили израз в мита и демонстриращи явна връзка с приказката. Присъщото на мита символно равнище е пряко повторено в основните си показатели от символиката на вълшебната приказка. Става въпрос преди всичко за посочените от Мирча Елиаде атрибути на *Центъра* като най-ярко заявена област на сакралния абсолют: Дърво на Живота, Дърво на Безсмъртието, Извор на Младостта и т.н. „Пътят, водещ към центъра, е „труден път” (*durohana*) и това се потвърждава на всички равнища на действителността”. [4] В приказката, както и в мита, приключенията на героите по трудния път винаги са свързани с търсене на някои от атрибутите на центъра: *Златно руно*, *Златна ябълка* и др. И в това странстване, търсене най-важно е достигането до Центъра, което е „равнозначно на посвещение, на инициация; съществуването, до вчера мирско и илюзорно, е последвано сега от ново, действително, траещо и действено съществуване”. Всички препятствия по трудния път, всички страдания

на героите, са задължително продукт на външен причинител, в мисленето на древния човек те не могат да бъдат случайни (както не може да бъде случайно абсолютно нищо). Страданието винаги е „предизвикано от магическо действие на неприятел, нарушаване на табу, преминаване през опасна зона, от гнева на някое божество или, когато всички други възможности са изчерпани, от волята на Върховното Същество. Първобитният човек (...) не може да си представи непричинено страдание.”

Интересен е паралелът между тезата на Мирча Елиаде за „непричиненото страдание” и съвременната атрибутивна теория, целяща да обясни спецификата на човешките умозаклучения по отношение на поведението на другите при анализ на поведенческите събития. Налице е тенденция действията на другите да се атрибутират на вътрешни, а не на външни причини, както и склонността на хората да атрибутират собственото си поведение на външни ситуационни фактори. По отношение на околните атрибуциите са предимно диспозиционни, т.е. – свързани с определена причинност, последователност и даже преднамереност дори там, където я няма, докато собственото си поведение всеки е склонен да атрибутира предимно ситуационно. На практика сме склонни да вярваме, че „*ние* правим нещата, защото ситуацията го изисква, но *другите* действат по определен начин, защото го искат”. [5]

В интеркултурната комуникация, при която всеки индивид е носител на особености, свързани с вербални и невербални кодове, ритуали, обичаи, модели на поведение, културни характеристики и др., обикновено за „причинител“ на негативното се приема различният, чуждият. Въпреки различията обаче, често е налице универсалност, свързана с основните мотиви на приказките, независимо от националните варианти, присъщи на един или друг приказан мотив. Разликите обикновено са на равнището на номинацията на героите, националните специфики на средата и нюанси в поведенческите реакции. Но на комуникативно равнище обикновено се следват схеми, до голяма степен покриващи се при различните национални варианти.

Възможността да се построи модел на приказката, единна схема на повечето приказки е видяна от учените преди повече от век. Но за пръв път такъв модел е направен от руския лингвист Владимир Пропп в неговия труд „Морфология на приказката”. В търсене на приказни инварианти той въвежда понятието *функция*. Функцията – това е постъпката на действащото лице, определяна от гледна точка на нейната значимост за хода на действието. По този начин *Слънцето, даващо вълшебна покривка, Феята, подготвяща Пепеляшка за бала* и т.н. изпълняват една и съща функция – те са *Дарители*. Според Владимир Пропп:

- За постоянни устойчиви елементи на приказките служат функциите на действащите лица, независимо от това от кого и как се изпълняват. Те образуват основните съставни части на приказките.
- Броят на функциите, известни във вълшебните приказки, е ограничен.
- Последователността на функциите винаги е еднаква. [6]

На тази база той стига до основната теза в работата си: *Всички вълшебни приказки са еднотипни по своя строеж*.

В изследването на вълшебните приказки Владимир Пропп основополага структурния анализ на вълшебната приказка, като разкрива механизъм на нейното конструиране.

Авторът извежда два структурни модела на вълшебната приказка – единият е свързан с веригата от времево-последователни действия, а вторият е изграден съобразно действащите лица, или т.нар. от учения седемперсонажна схема. Затова дава и две еднакви по значимост определения на вълшебната приказка: „разказ, построен върху правилното редуване на

посочените функции в различни видове” и „приказка, която е подчинена на седемперсонажната схема”.

Клод Бремон развива модела на Владимир Проп, като свежда броя на обобщените приказни функции до шест. [7] Той предлага модел за анализ и класификация на епизодите във вълшебната приказка, включвайки както синтагматичното, така и парадигматичното ѝ разглеждане.

Алгидрас Жулиен Греймас се насочва към свеждане на функциите на Владимир Проп до по-проста формула, изследва задължителната последователност на функциите и в каква степен тя може да съответства на реалните трансформации на тези структури. [8]

Интересен модел, основан на анализа на повествованието по ходове, предлага Хеда Джейсън, а авторката посочва два вида базови единици:

- акция (т.е. – действие);
- приказна роля, с чиято помощ се извежда понятието *функция*. [9]

Функцията – това е единица, съставена от една акция и две абстрактни роли – на героя и на дарителя. Всяка от посочените роли може да бъде или субект, или обект на дадената акция. По този начин функциите могат да бъдат представени в следния вид:

Функция: Субект, Действие, Обект.

Например: *Дарителят подлага на изпитание героя.*

Трите функции формират ход, при който всяка от тях получава едно от следните значения: А – стимул, В – отговор, С – резултат. По този начин приказният ход може да бъде представен в следния вид (Таблица 1.).

Таблица 1. Анализ на повествованието по ходове (*Хеда Джейсън*)

Субект	Действие	Обект	Обозначение на функцията
Дарител	Подлага на изпитание	Героя	А
Герой	Преминава/не преминава изпитанието	На дарителя	В
Дарител	Награждава/наказва	Героя	С

Хеда Джейсън отбелязва, че функциите приемат посочените значения само в пределите на ходовете; извън ходовете те са лишени от значение. Приказката може да се състои от един или няколко хода.

Описаните абстрактни роли се изпълняват от конкретните персонажи в дадена приказка. В пределите на един ход ролята на персонажа е постоянна, но при преминаване от ход в ход тя може да се променя, като по този начин един персонаж може да бъде и в ролята на герой, и в ролята на дарител.

Елементите от повествованието, които не попадат в описанието на ходовете, се означават като свързка. Свързките могат да бъдат два вида: информационни и преобразователни. Към информационните се отнасят тези свързки, при които един персонаж съобщава нещо на друг персонаж или разказвачът съобщава нещо на слушателите. Например: *имало едно време един богат цар* – разказвачът информира слушателите; *ловецът казал на царицата, че е убил принцесата (изпълнявайки задачата на царя)* – един от персонажите в приказката информира друг персонаж. Преобразователни са тези свързки, в които се извършва промяна на състоянието, времето или пространството. Например: *минали три години* –

преобразуване на времето; всичките премествания на героите – преобразуване на пространството; *жабата се превърнала в принц* – преобразуване на състоянието.

Предложеният от Хеда Джейсън опростен модел е удобен за приложение, тъй като е подходящ за схематизиране при рецепция и/или продуциране на текстове.

Всички изследователи, независимо кой от аспектите на приказката проучват, на практика анализират взаимодействието на героите в рамките на характерни приказни ситуации. Това дава основание да се определи структурата на вълшебната приказка като комуникативната. Тази *комуникативна структура* съдържа определен набор от устойчиви комуникативни ситуации, в които героите демонстрират типично, повтарящо се в рамките на една приказка или в серия еднотипни приказки, поведение и използват типични за приказния текст комуникативни стратегии.

Приказкотерапия

Приказкотерапията, като направление в психологията, също използва комуникативната структура на приказката – схемите и моделите, заложили в текстовете от жанра.

Без да има за цел да предлага модели за интеркултурна комуникация, базирани на приказкотерапията, Игор Вачков посочва пример от работата си с деца, който успешно илюстрира разликите между индивидите и възможността за трансформация и уподобяване на другия:

„Веднъж заекът попитал лисицата: „Защо си толкова хитра и зловна и ловиш зайци? Стани добра, плаха и тиха – като нас.“ Лисицата помислила и се опитала да стане добра, плаха и тиха. И започнали да ѝ растат ушите.“ [10]

Да „влезе в кожата“ на другия не само е невъзможно за всеки човек, без да изгуби част от собствените си характеристики, но и не е необходимо, тъй като различието обогатява. Но процесът на взаимодействието е съпътстван от комуникативни проблеми.

Приложимостта на приказкотерапията за преодоляване на проблеми в интеркултурната комуникация изглежда възможна в контекста на двете основни задачи, които според Игор Вачков решават приказките. Първата авторът нарича метафорично *„задача на огледалото“* – да позволи на всеки „да види себе си, да се срещне със себе си, а значи да развие самосъзнанието си и да хармонизира личностното си пространство“. Втората задача е с метафоричното определение *„задача на кристала“* – „приказката позволява да се видят по нов начин хората и светът наоколо, и следователно – да се построят нови, по-конструктивни отношения с хората и света“. [11]

На практика тези задачи се покриват до голяма степен и с намеренията на актантите във всяка комуникация (да разбереш и представиш себе си и да разбереш и приемеш другия), но в интеркултурната комуникация са от особено значение поради по-сериозните различия, базирани не само на личностни, но и на общностни характеристики.

Въпреки че се разглежда като направление в практическата психология, приказкотерапията по същество е приложима във възпитателния и образователния процес както при деца от предучилищна възраст, ученици, така и при възрастни.

Методи

Методите, използвани в приказкотерапията, могат успешно да се прилагат за решаване на проблеми, възникващи в процеса на интеркултурната комуникация.

Методи за въздействие и диагностика – четене и обсъждане на приказки. На практика това е метод, който се прилага традиционно в детската градина, в училище, на тренинг и др. Коментар на поведението на героите, описание на герои и ситуации, търсене на нравствено

послание – това са елементи на методическия подход към работа с приказката. Разказването на приказки се отнася към същата група, но при него се активизира в по-голяма степен субективният елемент, вижда се гледната точка на разказвача, а до-голяма степен това приближава приказката до първоначалния ѝ модел – *разказваческия*. В тази група се включват широко използвани в училищната практика методи, като доразказване на позната приказка по дадено начало, характеристика на героя с изказване на собствено отношение към него, промяна на края на приказката, сравнение на едни и същи персонажи от различни приказки, рисуване на и др., а съвременният рецептивен модел на приказката – *читателският* позволява да се разшири методическият инструментариум с илюстрации към приказка, създаване на комикс и др., Сравнително по-нов модел на възприемане на приказката е *дейностният*, което дава възможност за използване на драматизация, интеркултурен театър и други методи.

За особено важна в приказкотерапията Игор Вачков посочва „приказната метафора“, която според него използва няколко механизма. [12] Първият механизъм той нарича „екстраполация на скритите смисли“, т.е. „метафоричният образ позволява да се види ново съдържание в обикновени вещи и да се пренесат тези смисли извън областта, която ги поражда“. Това „виждане“ отвъд обичайното е основа за провокация на креативността, възможност за откриване на множество конотации, надграждащи и/или разширяващи основното значение далеч извън утилитарното приложение на вещите или обръщане на обичайните представи за явленията. Това дава основания да се счита, че метафората „осигурява разкриване на творческия потенциал на субектите в процеса на съвместна дейност“.

Вторият механизъм на приказната метафора е, че тя може да бъде „свързващо звено между семантичните пространства“ на общуващите, подпомагайки създаването на общо семантично пространство, и по този начин дава „възможност не само за разбиране (в когнитивен аспект), но и за взаимно проникване в системата на трудните за вербализиране смисли, което се съчетава с приемане, съпреживяване...“ [13]. Този аспект е особено продуктивен при интеркултурна комуникация, тъй като позволява да се повиши ефективността на взаимодействието между културно различни субекти в хода на общуването.

Изводи

Обобщавайки, можем да отбележим, че приложимостта на интегративната приказкотерапия в интеркултурната комуникация се базира на няколко фактора:

- Общи задачи, свързани с опита на човек да разбере и представи себе си и със стремежа да разбере и приеме другия.
- Възможност за създаването на общо семантично пространство между културно различни индивиди на базата на универсални елементи с помощта на приказните метафори.
- Наличие на устойчиви комуникативни модели на основата на комуникативната структура на приказката.

Цитати:

[1] Вачков, И. (2011). *Введение в сказкотерапию*. Москва: Генезис, 61. [Vachkov, I. (2011). *Vvedenie v skazkoterapiyu*. Moskva: Genezis, 61.]

- [2] Тоцева, Я. (2011). Интеркултурна комуникация и интеркултурна комуникативна компетентност. *Бизнес секретар*, бр. 3, 5. [Totseva, Y. (2011). Interkulturna komunikatsiya i interkulturna komunikativna kompetentnost. *Biznes sekretar*, 3, 5.]
- [3] Елиаде, М. (1994). *Митът за вечното завръщане*. София: Изд. „Христо Ботев“, 10. [Eliade, M. (1994). *Mitat za vechното zavrashthane*. Sofia: Izd. „Hristo Botev“, 10.]
- [4] Елиаде, М. (1994). *Митът за вечното завръщане*. София: Изд. „Христо Ботев“, 27. [Eliade, M. (1994). *Mitat za vechното zavrashthane*. Sofia: Izd. „Hristo Botev“, 27.]
- [5] Андреева, Л. (1999). *Социално познание и междуличностно взаимодействие*. София: ЛИК, с. 62. [Andreeva, L. (1999). *Sotsialno poznanie i mezhdulichnostno vzaimodeystvie*. Sofia: LİK, p. 62.]
- [6] Проп, В. (1995) *Морфология на приказката*. София: Изд. „Христо Ботев“, 38. [Prop, V. (1995) *Morfologiya na prikazkata*. Sofia: Izd. „Hristo Botev“, 38.]
- [7] Bremon Claude. (1977). *The morphology of the French Fairy Tale: Ethical model*. Patterns in oral litterature, ed. Jason H., Segal D. - The Hague: Paris: Mouton , 49-76.
- [8] Греймас, А. (1985). В поисках трансформационных моделей. *Зарубежные исследования по семиотике фольклора*. Москва: Наука, 89. [Greymas, A. (1985). V poiskah transformatsionnykh modeley. *Zarubezhnye issledovaniya po semiotike folyklora*. Moskva: Nauka, 89.]
- [9] Jason, H. (1977). *A model for narrative structure in oral literature*. Patterns in oral litterature, ed. Jason H., Segal D. - The Hague: Paris: Mouton, 99-140.
- [10] Вачков, И. (2011). *Введение в сказкотерапию*. Москва: Генезис, 60. [Vachkov, I. (2011). *Vvedenie v skazkoterapiyu*. Moskva: Genezis, 60.]
- [11] Вачков, И. (2011). *Введение в сказкотерапию*. Москва: Генезис, с. 60. [Vachkov, I. (2011). *Vvedenie v skazkoterapiyu*. Moskva: Genezis, 60.]
- [12] Вачков, И. В. (2006). *Метафорический тренинг*. Москва: Ось-89, 6. [Vachkov, I. V. (2006). *Metaforicheskiy trening*. Moskva: Osy-89, 6.]
- [13] Вачков, И. В. (2006). *Метафорический тренинг*. Москва: Ось-89, 6. [Vachkov, I. V. (2006). *Metaforicheskiy trening*. Moskva: Osy-89, 6.]

Библиография:

- Андреева, Л. (1999). *Социално познание и междуличностно взаимодействие*. София: ЛИК. [Andreeva, L. (1999). *Sotsialno poznanie i mezhdulichnostno vzaimodeystvie*. Sofia: LİK.]
- Вачков, И. В. (2006). *Метафорический тренинг*. Москва: Ось-89. [Vachkov, I. V. (2006). *Metaforicheskiy trening*. Moskva: Osy-89.]
- Вачков, И. (2011). *Введение в сказкотерапию*. Москва: Генезис. [Vachkov, I. (2011). *Vvedenie v skazkoterapiyu*. Moskva: Genezis.]
- Греймас, А. (1985). В поисках трансформационных моделей. *Зарубежные исследования по семиотике фольклора*. Москва: Наука. [Greymas, A. (1985). V poiskah transformatsionnykh modeley. *Zarubezhnye issledovaniya po semiotike folyklora*. Moskva: Nauka.]
- Елиаде, М. (1994). *Митът за вечното завръщане*. София: Изд. „Христо Ботев“. [Eliade, M. (1994). *Mitat za vechното zavrashthane*. Sofia: Izd. „Hristo Botev“.]
- Проп, В. (1995). *Морфология на приказката*. София: Изд. „Христо Ботев“. [Prop, V. (1995) *Morfologiya na prikazkata*. Sofia: Izd. „Hristo Botev“.]
- Тоцева, Я. (2011). Интеркултурна комуникация и интеркултурна комуникативна компетентност. *Бизнес секретар*, бр. 3, 3-13. [Totseva, Y. (2011). Interkulturna komunikatsiya i interkulturna komunikativna kompetentnost. *Biznes sekretar*, br. 3, 3-13.]

Bremon Claude. (1977). *The morphology of the French Fairy Tale: Ethical model*. Patterns in oral literature, ed. Jason H., Segal D. - The Hague: Paris: Mouton, 49-76.

Jason, H. (1977). *A model for narrative structure in oral literature*. Patterns in oral literature, ed. Jason H., Segal D. - The Hague: Paris: Mouton, 99-140.

Manuscript was submitted: 12.05.2019.

Peer Reviews: since 11.08.2019 till 20.08.2019.

Accepted: 01.09.2019

**Сп. „Реторика и комуникации“, бр. 41, октомври 2019 г.
Rhetoric and Communications Journal, issue 41, October 2019.**